

*Алла Добридень
(Умань, Україна)*

**ПЕДАГОГІЧНА МАЙСТЕРНІСТЬ УЧИТЕЛЯ У ТВОРЧІЙ
СПАДЩИНІ ІВАНА ЗЯЗЮНА**

Анотація

У статті вивчаємо педагогічний досвід наукової школи академіка Івана Зязюна, який розглядає майстерність учителя як найвищий рівень педагогічної діяльності. Проаналізовано основні елементи педагогічної майстерності: гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку.

Ключові слова

Педагогічна майстерність, професійна компетентність, педагогічні здібності, педагогічна техніка, гуманізм.

***PEDAGOGICAL PROFICIENCY OF THE TEACHER IN THE CREATIVE
HERITAGE OF IVAN ZYAZYUN***

Abstract

In the article the pedagogical experience of the scientific school of academician Ivan Zyazun, who considers mastery of the teacher as the highest level of pedagogical activity is studied. The basic elements of pedagogical skills are analyzed: humanistic orientation of the teacher's activity, professional competence, pedagogical abilities and pedagogical technique.

Key words

Pedagogical skill, professional competence, pedagogical abilities, pedagogical technique, humanism.

Побудова суверенної і незалежної української держави вимагає від кожної людини активної цілеспрямованої діяльності. Провідна роль у навчанні і вихованні підростаючого покоління, у формуванні гармонійно розвиненої, творчої особистості належить учителю – майстру педагогічної праці, громадянину, носію загальнокультурних і національних цінностей, основою професіоналізму якого є постійне самовдосконалення.

Як же досягти того, щоб навчально-виховний процес у школі був цікавий учням і, як результат, вони здобули міцні знання? Це педагогічна майстерність. І кожен вчитель повинен прагнути до неї.

Важлива роль у дослідженні зазначеної проблеми належить академіку, засновнику наукової школи педагогічної майстерності – Івану Андрійовичу Зязюну (1938–2014), який започаткував новий напрям у педагогіці – «Педагогічна майстерність». Саме під його керівництвом уперше в Україні й у СРСР був створений курс «Педагогічна майстерність», підготовлені відповідні навчальні посібники, які одержали визнання й популярність спочатку в СРСР, потім у Японії, країнах Східної й Центральної Європи. Згодом відповідні курси були прийняті в усіх педагогічних вузах СРСР.

І. А. Зязюн, розглядає майстерність учителя як найвищий рівень педагогічної діяльності, як вияв творчої активності особистості педагога. Коли ж ми прагнемо усвідомити джерела розвитку майстерності, зазначає автор, зрозуміти шляхи професійного самовдосконалення, доцільно сформулювати визначення цієї педагогічної категорії так: **педагогічна майстерність** – це комплекс властивостей особистості, що забезпечує самоорганізацію високого рівня професійної діяльності на рефлексійній основі [1, с. 25].

До таких важливих властивостей особистості або елементів педагогічної майстерності у науковій літературі відносять гуманістичну спрямованість діяльності вчителя, його професійну компетентність, педагогічні здібності і педагогічну техніку.

Гуманістична спрямованість – ключова характеристика педагогічної майстерності, яка передбачає орієнтацію на іншу людину (зокрема на учня),

гуманне ставлення до інших, врахування потреб вихованців, вибір доцільних засобів впливу та взаємодії, крім цього – гідне самоствердження самого педагога, як кваліфікованого, вимогливого, гуманного вчителя, тобто, утвердження ним вищих духовних цінностей, моральних норм поведінки.

Основними складовими *професійної компетентності вчителя* є його знання з дисципліни, яку він викладає, педагогіки, психології та методики. Але слід зважати на те, що ці знання повинні бути комплексними, синтезованими, а не відокремленими одні від одних. В один і той же момент часу вчитель має володіти тим матеріалом, який викладає, усвідомлювати, як краще донести його до дітей, враховуючи при цьому психологічні особливості школярів.

Для того, щоб викликати в учнів зацікавленість навчальним предметом, зробити інформацію «живою» і доступнішою для дітей, знання педагога повинні бути особистісно забарвленими, тобто, вчителю варто висловлювати власне ставлення до навчального матеріалу, особисте розуміння проблеми, власні міркування. Визначальною особливістю знань вчителя є їх постійне оновлення та поповнення, адже педагог – це людина, яка вчиться протягом життя, постійно самовдосконалюється, працює над собою. Успішність педагогічної діяльності великою мірою залежатиме від педагогічних здібностей вчителя.

Серед основних *здібностей до педагогічної діяльності* виділяють:

- *комунікативні* – здатність до спілкування, до встановлення контактів і зв'язків;
- *перцептивні* – професійна проникливість, пильність, педагогічна інтуїція, здатність сприймати та розуміти іншу людину;
- *динамічні* – здатність активно впливати на іншу особистість;
- *емоційна стабільність* – здатність володіти собою, зберігати самоконтроль, здійснювати саморегуляцію за будь-якої ситуації;
- *оптимістичне прогнозування* – передбачення розвитку особистості з орієнтацією на позитивне в ній;
- *креативність* – здатність до творчості.

Крім цього, важливими можна назвати організаторські здібності, конструктивні (вміння відбирати та логічно вибудовувати матеріал), гностичні (здатність до пізнання нового), дидактичні (вміння навчати інших) та ін.

Отже, одним із визначних у педагогіці важливих елементів педагогічної майстерності є здібності до педагогічної діяльності. Саме вони визначають ефективність професійної діяльності вчителя.

Наступний ключовий елемент педагогічної майстерності – *педагогічна техніка* як форма організації поведінки вчителя. Знання, спрямованість і здібність без умінь, без володіння способами дій не є гарантією високих результатів. Педагогічна техніка – це вміння використовувати психофізичний апарат як інструмент виховного впливу, це прийоми володіння собою (своім організмом, настроєм, мовленням, увагою й уявою) і прийоми впливу на інших (вербальними і невербальними засобами).

Важливим елементом педагогічної техніки вчителя є здатність володіти собою, керувати своїм самопочуттям, тобто внутрішня техніка. Самопочуття педагога не є його особистою справою, оскільки часто відображається на учнях, їхніх батьках, колегах по роботі, впливає на взаємини, атмосферу в класі. Здатність володіти собою допомагає вчителю бути витриманим і наполегливим у здійсненні педагогічних задумів, дає змогу ефективно взаємодіяти у конфліктних ситуаціях, забезпечує продуктивність діяльності педагога та підтримує його працездатність протягом тривалого часу.

Важливими якостями, які дадуть змогу впевнено, без зайвого емоційного напруження здійснювати свою професійну діяльність, на думку сучасних педагогів, є:

- педагогічний оптимізм;
- впевненість в собі як у вчителю, відсутність страху перед дітьми;
- вміння володіти собою, відсутність емоційного напруження;
- наявність вольових якостей (цілеспрямованість, самовладнання, рішучість).

Загалом усі ці якості характеризують психологічну стійкість у професійній діяльності. В її основі – позитивне емоційне ставлення до себе, учнів, праці. Саме позитивні емоції активізують, надихають учителя, надають йому впевненості, зумовлюють почуття радості, позитивно впливають на стосунки у педагогічній діяльності. Натомість негативні емоції гальмують активність, дезорганізують поведінку і діяльність, викликають тривожність, страх, підозру.

Здатність керувати собою свідчить про сформованість багаторівневої системи саморегуляції особистості. На формування психологічної саморегуляції впливають, насамперед, характеристики нервової діяльності, особистісні якості та система виховання. Проблема психологічної саморегуляції у професійній діяльності вчителя найчастіше розглядається у контексті керування педагогом внутрішнім самопочуттям, психологічним налаштуванням на майбутню діяльність. У зв'язку з цим, під саморегуляцією розуміють створення вчителем потрібних або бажаних станів, тобто таких, які забезпечують ефективність його дій.

Педагог повинен не лише володіти своїми відчуттями та емоціями, регулювати їх з допомогою волі, але й вміти адекватно та емоційно виявляти свій внутрішній стан, думки, почуття назовні.

Елементами зовнішньої техніки вчителя є вербальні (мовні) та невербальні (міміка, пантоміміка) засоби. Невербальні засоби спілкування – це взаємне розміщення співрозмовників, відстань між ними, поза, міміка, жести, напрямок погляду та його зміни. У педагогічній діяльності знання особливостей зовнішнього вияву емоційних станів, відображених у міміці й пантоміміці, важливе як для правильного розуміння внутрішнього світу школярів, так і для розвитку вміння вчителем адекватно передавати своє ставлення.

Загалом невербальні способи вираження свого «Я» бувають:

- 1) успадковані (зріст, комплекція, розріз очей);
- 2) сформовані (зачіска, хода, міміка, одяг).

Про роль невербальних засобів у ефективній взаємодії свідчать результати спеціальних досліджень. Так, психологами встановлено, що у процесі

спілкування між людьми 60–80% комунікації здійснюється за рахунок невербальних засобів впливу і лише 20–40% інформації передається вербально.

Знання і розуміння вчителем мови тіла допоможе зацікавити аудиторію, викликати довіру, а також правильно інтерпретувати невербальну інформацію у процесі педагогічної взаємодії.

До зовнішньої техніки вчитель має бути дуже уважним. В одязі та зовнішності потрібні скромність, елегантність, почуття міри, розуміння ситуації. Зовнішність вчителя впливає і на його власний психічний стан, адже незадоволення собою пригнічує, а впевненість у приємному враженні на учнів знімає скутість, додає сил. Звідси і вимога до зовнішнього вигляду педагога – естетика одягу, міміки, постави, жесту. Естетична виразність виявляється у привітності, стриманості рухів, доцільних жестах, у поставі й ході.

Досвідчені педагоги знають, що розглядаючи основні складові майстерності вчителя, слід розуміти цілісність навчального процесу. А це означає, що навчальний процес має таку закономірність, як взаємозв'язок навчальних елементів: мети й завдань навчання; добір нового матеріалу; вибір форм і методів навчання; підбір засобів і прогнозований результат. Уміння вчителя планувати свою педагогічну працю відповідно до цих закономірностей свідчить про досить високий рівень його педагогічної майстерності.

У формуванні професійної майстерності необхідний тісний зв'язок теорії, методики та педагогічної техніки. У справі оволодіння педагогічної майстерності важливі наступні положення:

- не можна вдосконалити свою педагогічну майстерність, не займаючись постійно вивченням власної методики, і навпаки, не можна вивчати методику, не ставити шляхи її вдосконалення;

- не можна вдосконалити свою майстерність, не використовуючи досвід своїх колег;

- вивчення своєї методики і методики колег можливо лише при практичній діяльності;

- по-справжньому можна вивчити методику свого колеги, лише допомагаючи йому;
- не можна вдосконалити педагогічну майстерність з орієнтацією на «чорний ящик»;
- вдосконалення і самовдосконалення вчителя не має меж.

Ми зрозуміли головні пріоритети наукової школи педагогічної майстерності академіка І. А. Зязюна, яка високо оцінена не лише в Україні, а й за кордоном, бо в його книгах йдеться про теоретичне підґрунтя і методичні засади для професійного вдосконалення, про особистісну орієнтацію професійно-педагогічного навчання кожного не байдужого до своєї діяльності вчителя.

І. А. Зязюн зазначає: «Тисячі професій народжуються і вмирають. Але живуть і до цього часу найдавніші з них – хлібороба, будівельника, лікаря, вчителя. Та серед цих вічних професій учительська посідає особливе місце: вона – початок усіх професій. Змінюються умови і засоби виховання та незмінним залишається головне призначення вчителя – навчити людину бути Людиною [1, с. 10].

Вчений підкреслює, що найскладнішою у діяльності вчителя є виховна функція й треба вміти трансформувати цілі, що їх поставило суспільство перед школою, у конкретні педагогічні завдання – формування необхідних якостей особистості у кожного школяра [1, с. 13]. Очевидно, що виховна функція вчителя, виховний вплив і мусить залучати дитину у виховну діяльність, точніше в самодіяльність, яка розгортається під дією педагогічних впливів. Основна мета – перетворення вихованця у суб'єкта такої діяльності [1, с. 165]. Тільки професійна педагогічна діяльність може бути успішною та результативною.

Справжній майстер своєї справи діє свідомо, спираючись на систему принципів, правил, прийомів, може обрати чи пропонувати власні технології виховання. У педагога має бути душа – гуманна й чутлива. Це й складатиме головний інструмент всієї педагогічної діяльності, бо сам вчитель є інструментом впливу на учня [1, с. 13].

І. А. Зязюн підкреслює: «Сутність майстерності – в особистості вчителя, в його позиції, здатності виявляти творчу ініціативу на підставі реалізації власної системи цінностей. Майстерність – вияв найвищої форми активності особистості вчителя у професійній діяльності, активності, що ґрунтується на гуманізмі і розкривається в доцільному використанні методів і засобів педагогічної взаємодії у кожній конкретній ситуації навчання і виховання» [1, с. 25].

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Краса педагогічної дії : навчальний посібник / І. А. Зязюн, Г. М. Сагач. – К. : Українсько-фінський інститут менеджменту, 1997 – 302 с.
2. Добридень А. В. Практикум з основ педагогічної майстерності : навчально-методичний посібник / А. В. Добридень. – Умань : ФОП Жовтий, 2016. – 177 с.
3. Педагогічна майстерність: Підручник / І. А. Зязюна, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – 3-тє вид., допов. і переробл. – К.: СПД Богданова А. М., 2008. – 376 с.
4. Сисоєва С. О. Основи педагогічної творчості : підручник / С. О. Сисоєва. – К. : Міленіум, 2006. – 344 с.